

Ратко Љубојевић*

КОРЕНИ САВРЕМЕНИХ ГЕОПОЛИТИЧКИХ ПОДЕЛА НА БАЛКАНУ

Сажетак

Аутор полази од хипотезе да су корени савремених геополитичких подела на Балкану настали као плод моћи и надмоћи Великих сила, чији је резултат насиље и подела. Предиспонирана природним и рудним богатством, територија Балкана била је и остала занимљив и пожељан плен свим освајачима. Развезивање балканског чвора, аутор препознаје у владавини права, а никако у брзом и насилном решењу, као што нам чувени филозоф Николај Берђајев шаље поруку: “Свако добро које се уводи на силу постаје зло”.

Кључне речи: моћ, сила, насиље, империјалистичка власт, геополитичка подела, Балкан

Европа је након завршетка Првог светског рата, а нарочито после Октобарске револуције, попримила нове политичке облике. Последице одлука, које су донете ратним збивањима, била су плод унутрашњих социјалних кретања у читавом низу тадашњих европских држава. Нарочито су изражена збивања у царевинама чији су социјални процеси и класна борба, продубили националне интересе и довели до великих политичких промена.¹ Таква политичка кретања резултат су распада неких држава, стварања нових, прекра-

* Безбедносно информативна агенција, Београд.

1 А. Ј. Р. Taylor: *Habsburška Monarhija 1809-1918*, Znanje, Zagreb, 1990, стр. 92.

јање граница, промена облика владавине, а у Русији чак промена и друштвеног уређења. Након завршених ратних збивања, уместо двадесетосам држава створене су тридесеттри европске државе.²

Иако је Дејвид Лојд Џорџ (1863-1945), тадашњи премијер британске владе, почетком 1918. године јасно и недвосмислено изнео да уништење Аустро-Угарске Монархије није савезнички ратни циљ, по завршетку Првог светског рата дошло је до нових територијалних прекрајања. Аустро-Угарска Монархија, која се простирала централним областима Европе и великим делом југоистока, распала се на више делова. Немачка, а нарочито Русија, изгубиле су велике делове својих територија, а Турска, некада моћна царевина, успела је да очува своју европску територију али је зато претрпела велике губитке на афричком и азијском континенту. Овако велике промене, које су задесиле Европу, нису створиле једну нову политичку силу. То је био резултат стварања више малих и средњих држава старог континента.³

Између Беча и Цариграда створено је осам нових држава. Територијалне промене које су настале распадом Хабсбуршке монархије довеле су до стварања две националне државе: Мађарске и Аустрије. Уједињењем независних држава Србије и Црне Горе и областима подељене Хабсбуршке монархије Словеније, Хрватске, Далмације, Славоније, Срема, Босне, Херцеговине и Војводине створена је нова територијална целина - Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Бугарска територија била је умањена у односу на ону пред рат, услед корекције дела територије која је припала Краљевини СХС.⁴

Грчка и Албанија су, након велике међународне борбе, успеле да очувају своје територије које су им признате на Лондонској конференцији 1913. године. Румунија је увећала своју територију а из некадашње Двојне Монархије, на простору средње Европе издвојила се Чехословачка. На северу

2 А. Митровић: *Време нетрпељивих*, Српска књижевна задруга, Београд, 1974, стр. 43.

3 Љ. Петровић: *Југословенска привреда и друштво у периоду 1918-1991*, Београд, 2000, стр. 11.

4 И. Божић, В. Дедијер, С. Ћирковић, М. Екмечић: *Историја Југославије*, Београд, 1972, стр. 19.

Европе простирала се новообновљена Пољска која је у основи створена на својој историјској територији коју су крајем 18. века поделиле Аустрија, Русија и Пруска. Новим територијама припојен је Познањ и западна Пруска, који су до тада били део немачког царства. Област средње Висле са Варшавом, Вилна, Бјелисток, Брест-Литовск и Ковно припојени су Пољској од предратних руских територија а од територија некадашње Хабзбуршке Монархије припојена је Галиција.⁵

На подручју Балтика такође је било промена. Настале су три нове мале државе: Литванија, Летонија и Естонија. Гдањск, претходно немачки Данцинг, постао је слободан град под управом Друштва народа који је Пољској служио као излазна лука. Литванија је створена од дела територија бивших царевина Русије и Немачке а Летонија и Естонија створене су на простору бивше територије Руске Царевине. Данска је своју територију проширила на рачун предратне Немачке а припало јој је и острво Исланд. Финска, коју је на Бечком конгресу 1814-1815. добио руски цар, постала је независна држава.⁶

Значајну улогу и свакако водеће политичке позиције у Европи имале су земље које су из рата изашле као победнице док је Немачка, која је из рата изашла умањена, економски истрошена али не и војнички поражена, изгубила примат. Што се тиче Совјетског Савеза, он је и поред губитка дела своје територије и даље био друга земља по величини, одмах после Британске Империје.

Наиме, стожер европског политичког, социјалног, економског и културног живота постале су земље победнице, у првом реду Француска, Велика Британија и Италија. Француска је успела да поврати области Алзас и Лорен, територије које је изгубила 1870-1871. године. Велика Британија, у то време најмодернија индустријска сила и водећи светски банкар 19. века, остала је без отцепљене Ирске а Италија, иако најмања од европских сила, изашла је из рата увећана територијом Јужног Тирола, Истром, Задром и неким острвима на Јадранском мору.⁷

5 А. Митровић: *op. cit.*, стр. 44.

6 Исто, стр. 46.

7 *Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине СХС*, Београд, 1919.

Немачка се и даље наметала у политичком смислу, ма да јој силе победнице нису у прво време признале равноправност. Подређен статус имао је и СССР који је створен првом социјалистичком револуцијом на свету. Ипак, због општих политичких прилика, Немачка и СССР су привлачиле пажњу међународне заједнице. Оне су, заједно са силама Антанте и САД, утицале на међународне односе, а не ретко, и на креирање унутрашњих политичких прилика у неким европским државама.⁸

Међународна Конференција мира у Паризу 1919-1920. године изнедрила је нове идеје. Међу најзначајнијом била је идеја “трајног и праведног мира”. Основна начела која су проистекла из идеје о “праведном миру” су да *сви народи морају бити изједначени у својим правима* и да *народи имају права да сами себи одреде своју судбину*. Допунско начело било је начело о *стварању природних или стратегијских граница* у шта се морало водити рачуна да се ни етничком ни стратегијском границом не смеју повредити неопходне економске претпоставке живота једног народа, из чега је произашло начело *животног економског интереса*.⁹

Склапање Кучуккајнарџијског мира и нове империјалне тежње

То је био резултат империјалних тежњи, жеља и могућности чији су се интереси сударили на Балканском полуострву још крајем XIX века. Наиме, како је Херфрид Минклер приметрио, империје се разликују од државе по различитој логици понашања. Државе су интегрисане сопственим становништвом унутар својих оштрих, јасних и упадљиво омеђених граница. У случају империја, тако прецизне линије раздвајања представљају изузетак. Империјалне границе не одвајају равноправно политичке јединице, већ су израз степена моћи и утицаја, не само у политичком, већ у економском, културулошком, а не ретко и у религиозном смислу.¹⁰ У том контексту, конкуренција тадашњих европских сила

8 А. Митровић: *op. cit.* 37.

9 Исто, стр. 37.

10 Х. Минклер: *Империје - логика владавине светом - од старог Рима до Сједињених Држава*, Београд, 2009, стр. 15.

била је од одлучујућег значаја. Ако би која од сила застала у трци за повећањем политичке и економске моћи, не само да је територију препуштала конкурентима већ јој је претила потпуна пропаст.¹¹

И теорија политике на исти начин дефинише моћ. Наиме, основа политичке моћи је економска моћ која се препознаје као поседовање личног или као могућност располагања друштвеним богатством. Из овога закључујемо да политичка моћ служи увећању економске моћи. Отуда, политичка моћ изведена из економске моћи утиче на кључне токове развоја међународних односа надређености и подређености а који се препознају кроз империјалистичке тежње.¹² Како Опенхајмер дефинише “моћ је способност утицања, ограничавања или кажњавања” што нас наводи на закључак да “моћ као надмоћ у клици садржи насиље”. Извођење насиља је манифестација моћи, али може бити и манифестација немоћи. То може бити и знак нестанка ауторитета, што је по Милсу „последњи облик моћи“.¹³ Француски филозоф Ален Бадју сматра да империјална политика има за циљ слабљење свега што може бити препрека доминацији. Он додаје да су и Римљани античког доба били мајстори овакве политике, где је било далеко интересантније имати локално подређене сараднике него бити приморан на окупацију територије сопственим снагама.¹⁴

Османска Империја је након шестогодишњег рата са Русијом склопила 1774. године Кучуккајнарџијски мир. Тиме је започето постепено комадање Османског царства а сасвим тим настао је ривалитет великих сила, у првом реду Русије, Француске и Енглеске, које су желеле што већи комад територије, на којој би шириле сопствени империјални утицај.

Русија је имала потребу да успостави доминацију и прошири утицај на Балкан где је већинско становништво било православне вере. На тај начин би поред политичког и економског утицаја имала слободан приступ ка отвореном мору.

11 Исто, стр. 31.

12 Р. Љубојевић: “О политичком насиљу у Србији у време распада османског царства”, *Политичка ревија*, бр. 4, 2009. стр. 307-330.

13 Д. Симеуновић: *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989. стр. 7.

14 М. Кнежевић: *Србија и Русија*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 143.

Са друге стране, Енглеска је имала потребу да заштити морски пут за Индију, односно да контролише превлаку која је раздвајала Средоземно море од Индијског океана, па је из тог разлога почела да се интензивније интересује за арапске земље у региону Медитерана али и за територију Балкана чије су државе такође излазиле на Медитеран. Француски интереси били су очување трговачке и културолошке позиције код хришћанског становништва источних земаља па су се самим тим, француски интереси врло често налазили насупрот интереса Русије или Енглеске.¹⁵ Аустроугарска је због страха од ширења руског утицаја покушала да на територији Балкана успостави границу. Касније се и Немачка заинтересовала за територију Балкана у оквиру сопствене геополитичке стратегије “Drang nach Osten”, чији су се интереси скоро увек поклапали са интересима Аустроугарске Монархије.¹⁶

Политичке идеје о државном уједињењу и разједињавању балканских народа

Неизоставни чинилац балканских дешавања, крајем XIX века, била је идеја о уједињењу словенских народа и стварање заједничке државе, која је нарочито била изражена након свршетка Балканских ратова (1912-1913). Идеја је настала као плод модерног доба, након нестанка феудализма и економског јачања грађанства а у циљу политичког и економског осамостаљивања. Словенска идеја се развијала у више праваца. На територији Аустроугарске Монархије идеја политичког осамостаљивања развијала се у виду националног препорода, нарочито међу православним живљем док се на територији ослобођене Србије клица овакве идеје развијала у два правца. Први као визија уједињења Срба и Бугара у заједничку државу и други, о стварању јединствене државе под вођством Србије. Идеју о стварању јединствене државе развио је тадашњи српски министар унутрашњих дела Илија Гарашанин, 1844. године. Под његовим родоначелством скриван је тајни план и сачињен документ под називом *Начертаније* који је у то доба био тајни документ и уједно програм

15 Р. Мантран: „Почеци источног питања 1774-1839”, *Историја Османског царства*, Р. Мантран, ур., Београд, 2002, стр. 509.

16 Исто, стр. 513.

тадашње српске владе по коме је Србија требало да води политику ослобођења и уједињења свих Словена са простора Балкана. Развојем овако замишљене међународне политике, Србија је планирала припајање територија Босне, Херцеговине, Црне Горе, Северне Албаније, Срема, Бачке и Баната. Социјалиста Светозар Марковић је ишао још даље. Он је са својом револуционарном идејом за уједињењем балканских народа предвиђао стварање балканске федерације. Поред ових идеја постојала је и концепција о подунавском удруживању народа на федеративној или конфедеративној основи.¹⁷

За геополитичко решење на принципу конфедерације балканских народа залагали су се и неки политичари великих сила. Један од њих био је Британац Виљем Еверт Гледстон.¹⁸ Он се залагао за неутрално решење стварањем тзв. тампон зоне, која би могла да одоли притисцима Русије, Аустроугарске и Османског Царства, великим силама које су се природно и географски наслањале на ову територију и свака на свој начин заговарале империјалистичке идеје. Наиме, Гледстоново мишљење било је да конфедерацију балканских држава треба да сачињавају Србија, Црна Гора, Бугарска, Хрватска, Босна и Херцеговина.¹⁹

Бењамин Калај (1839-1903) аустроугарски политичар имао је сасвим другачије мишљење. Он је у својим мемоарима *О источним задацима Аустроугарске* указао на неизбежност распада Османског Царства, чије место на Балкану треба да заузме Аустроугарска Монархија. Да би се оваква замисао спровела у дело, Дунавска Монархија би морала да постигне доминацију у Подунављу и на Јадрану. Из тог разлога, моћна Аустроугарска се залагала за стратегију стварања малих и међусобно непријатељских држава, без могућно-

17 Б. Петрановић: *Историја Југославије 1918-1988*, Нолит, Београд, стр. 3-4.

18 Виљем Еверт Гледстон (William Ewart Gladstone) рођен је 1809. године у Ливерпулу. У двадесет трећој години постао је члан британског парламента као торијевац. Након политичког пораза 1874. године напустио је место лидера либералне партије и активно учешће у политици. Бавио се источним питањем и дао своје виђење у делу под називом *Бугарски ужаси и источно питање* где је описао зверства отоманских власти над бугарским народом, осуђујући отоманску и Дизраелијеву политику на простору Балкана. Умро је 1898. године. С. Јовановић: *Гледстон*, Из историје књижевности II, Београд, 1991, стр. 34.

19 А. Растовић: *Велика Британија и Србија 1903-1914*, Историјски институт, Београд, 2005, стр. 43.

сти да се супротставе моћној сили а са друге стране, сужавала је сферу руског утицаја у Југоисточној Европи.²⁰ У сваком случају, балканска социјално-економска превирања дала су тон наступајућим међународним односима.

Ратна збивања као инструмент геополитичких прекрајања

Философ Карл фон Клаузевиц, дефинише рат као наставак политике неким другим средствима и сматра га сложеним политичким процесом. Заправо, најсложенијом формом политичког насиља. Рат је за њега наставак политике насилним средствима која је започета ненасилним. Клаузевиц закључује да до рата долази оног тренутка када се друштвене противуречности заоштре до граница да сва остала политичка средства постану недовољна за њихово разрешавање.²¹ Поред ратова које су водиле Велике силе и мале балканске државице, учествујући у сложеним међународним политичким процесима биле су готово приморане да воде ратове. Након устанка у Херцеговини који је избио 1875. године, српски Књаз Милан Обреновић (1854-1901) као поглавар земље издао је Прокламацију 18. јуна 1876. године којом је објавио рат Османској империји. Три дана пре тога и црногорски Кнез Никола I Петровић Његош (1840-1921), на Видовдан издао је своју Прокламацију. Прокламације нису биле само војнички акт већ су садржале и дипломатски тон. У њима се наводи да улазак српско-црногорске војске на територију османске државе не представља акт агресије већ начин да се коначно успокоје крајеви због којих Србија и Црна Гора трпе у моралном и у економском погледу. Немири и периодични устанци који су се дешавали на територијама где је већинско становништво било православне вере, били су насупрот државних интереса и народног благостања. Наступајући рат, према најави објављеној у Прокламацији, није носио преврат, ватру и опустошење, но правду, ред и безбедност. Српски Књаз је у својој прокламацији навео да су у борбеним редовима са Србима “храбра браћа Црногорци, дивни јунаци Херцегов-

20 С. Терзић: *Стара Србија (19-20. век) драма једне цивилизације*, Православна реч и Историјски институт, Нови Сад-Београд, 2012, стр. 222.

21 Д. Симеуновић: *Политичко насиље*, стр. 171.

ци као и многобројни паћеници Босански” и да он, очекује подршку православног живља на Балкану, и у Прокламацији додаје: “Наша вредна браћа Бугари чекају нас а од слободоумља поноситих Грка можемо очекивати, да неће иза нас дуго заостати, ти славни потомци Темистокла и Бочариса”.²² Рат је замишљен као свесловенски и ослободилачки али без сумње да се наступајући политички процеси нису могли решити без оружја и људских жртава. Природно-географски детерминизам често је основа геополитичких, идеолошких и војностратегијских настојања да се побољша квалитет самог географског положаја. Освајање територија, пољопривредно богатих простора, рудног богатства, енергетског и хидрографског потенцијала представља најважнији задатак и *право јачега*, коме он приступа ради очувања и увећања својих позиција. Стога, физичко-географски фактор можемо свести на ниво *арене* у којој крајњи резултат профилише друштвено-географски фактор.²³

Наизглед мали рат Србије и Црне Горе, против моћне османске државе војно су помагали, у добровољачким одредима, Срби из Војводства Срема, Бачке, Баната, Далмације, Горње Крајине али и Руси, који су се бројчано највише одазвали. Поред војничке помоћи, из Русије су стизала значајна новчана средства. Руска влада је наложила Руској банци за спољну трговину, Петроградској међународној трговачкој банци и Волжско-Камској банци да одобре српској Влади зајам у износу 3,75 милиона рубаља.²⁴ Поред новца, који је био неопходан за вођење ратних операција, помоћ је стизала и у санитетском материјалу. Она је стизала преко поглавара Српске православне цркве, Митрополита Михаила који је био на челу новоформираног Српског црвеног крста. На војном бојишту, храбром руском генералу Михаилу Глигоријевичу Черњајеву (1828-1898) била је предата команда над Моравском војском, која је у том тренутку била једна од најважнијих војних српских јединица. Са друге стране, осман-

22 Ж. Живановић: *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, књига прва, Геца Кон, Београд, 1923, стр. 338-339.

23 М. Степић: *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001, стр. 27.

24 Д. Гњатовић: *Стари државни дугови*, Економски институт, Београд, 1991, стр.21.

ску државу помагала је енглеска влада. У првом реду војно али и материјално, снабдевајући војску ратним материјалом и стручном асистенцијом високих енглеских официра који су седели у главнокомандном штабу.²⁵ Османској царевини била је неопходна новчана помоћ због банкрутства који је држава прогласила у јесен 1885 године, чиме је у потпуности пртестала да извршава своје финансијске обавезе у земљи и иностранству.²⁶ Чувени амерички економиста Харви Фиск приметно је, да нас економисти уче да је рат финансиран онда када је вођен а да финансијски терет рата увек пада на плећа будућим генерацијама.²⁷

Пуна четири месеца трајао је тежак и крвави рат. Нарочита пажња зарађених страна, војске и дипломатије била је усредсређена у долини Мораве где је требало и да се реши рат. Решење се није назирало ни на војном ни на дипломатском пољу.²⁸ Оно је стигло са треће стране. Генерал Черњајев обавестио је српског Књаза да је стање војно критично и да је једина нада српског спасења у брзом примирју. Он је даље сугерисао: “Телеграфишите искрено руском Цару, иштите примирје у року од 24 сата”. Након овога, руска царска влада ултимативно је саопштила Високој Порти у Цариграду да у року од 48 сати заустави све војне активности. Исти став имале су и остале Влике Силе, које су дипломатским притиском довеле до закључења Мировног уговора, где је мешовита међународна комисија одредила демаркациону линију. По завршетку Цариградске конференције, одржане крајем 1876. године Велике Силе су се повукле а зарађене стране остале су саме лицем у лице, обе уважавајући геополитички став Велике Русије, према коме су се обе морале управљати.²⁹

Мир на бојном пољу који је српска либерална влада закључила уз помоћ моћног заштитника није био крај невоља. Власт је добила новог непријатеља, конзервативце који

25 Ж. Живковић: *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, стр. 344.

26 Д. Ђатовић: *Стари државни дугови*, стр. 27.

27 Harvey E. Fisk: *The Inter - Ally Debts*, Bankers Trust Company, New York, 1924, str. 3-4.

28 Ж. Живковић: *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, стр. 340.

29 Исто, стр. 341.

су свим средствима покушавали да смене владу која је ушла у рат. Чак су и предлагали да им се суди, уколико то буде могуће, што је субверзивно деловало на политичке прилике у земљи. Према дефиницији теорије политике, субверзија је сложени облик институционализованог насиља чији је стратешки циљ дестабилизација друштва изнутра извођењем разних рушилачких техника широког спектра без војне интервенције.³⁰ У ширем контексту, долазимо до препознавања империјалне политике, чији се појам посматра још од Луја Бонапарте а који је касније у свом чувеном говору одржаном 1872. године у Кристалној палати, проширио Бенџамин Дизраели. Он је заговарајући империјализам описао пројекат експанзивне спољне политике која је имала за циљ јачање енглеске Круне нарочито у спољнополитичком погледу, стварајући надмоћ која се пресликавала и на тадашње прилике на Балкану.³¹

И Аустроугарска Монархија је, после својих дипломатских и војничких пораза у Немачкој и Италији, пренела тежиште своје међународне политике на Балкан. То је било подручје на коме се она имала обештетити за губитке на западу. Наиме, при склапању Конвенције уз руско-аустроугарски Уговор од 15. јануара 1877. године, гроф Андраши је ставио до знања Русији, да је сфера интересних утицаја аустроугарске политике, територија до линије Тимок-Вардар-Солун.³²

Цариградска конференција из 1876. године и Конференција Великих Сила одржана у Лондону из 1877. године, готово да нису дале скоро никаквих резултата. Дипломатске акције, у погледу реформи економског и политичког стања хришћана на територији којом су владале османске власти, биле су безуспешне. То су увиђале све Велике Силе, између осталог и пријатељи Османског царства. Разрешење политичке ситуације пренешено је на Русију која је узела на себе главну улогу у расправи покренутих питања око положаја православног света на Балкану. Русија је након свих неуспелих покушаја објавила рат Порти, Царевим манифестом објављеним у

30 Д. Симеуновић: *Политичко насиље*, стр. 135.

31 Х. Минклер: *Империје - логика владавине светом - од старог Рима до Сједињених Држава*, стр. 46.

32 В. Ћоровић: *Односи између Србије и Аустроугарске у XX веку*, Штампa државне штампарије Краљевине Југославије, Београд, 1936, стр. 9.

Кишињеву 12. априла 1877. године. Уз предходно склопљен уговор са вазалном Румунијом, Русија је обезбедила несметан пролазак своје војске и пришла османској територији на Доњем Дунаву. У исто време Румунија је прогласила независност што је уједно била и објава рата Османској царевини. Тиме се продужило Источно бојиште. Русија је гомилала војску у Румунији где је била Врховна Команда руске европске операционе војске, док је у Закавказју оперисала друга руска војска која је наступала у правцу Карса, Ерзерума и других места Мале Азије.³³

Српски Књаз Милан и министар спољних послова Јован Ристић (1831-1899) искористили су ову ситуацију и упутили су се у Главни стан, лично руском Цару, који их је примио 5. јуна 1877. године у граду Плојешће, у Румунији. Том приликом вођени су разговори о свршеном српско-турском рату али и о наступајућем руско-турском рату. Јован Ристић описао је овако сусрет “Руси нас формално не позивају у рат, али дају разумети, нарочито Цар и Велики Кнез Никола, Главни командант дунавске војске а и генерал Игњатијев, да желе да заратимо с тим да цео покрет не изгледа да је задахнут од стране Руса”.³⁴ Овакви разговори а нарочито српски став нису наишли на одобравање британске политике. На Србију је вршен отворени притисак да не размишља о уплитању у руско-турски рат, јер би у противном изгубила британску наклоност и подршку у међународним круговима. Када је средином децембра 1877. године Србија ипак ушла у рат као савезница Русије жестоко је реаговао британски амбасадор у Цариграду Хенри Лајард. Он је српску одлуку оценио као “нитковски и најкукавичкији чин”.³⁵

Овако доминантан британски став у геополитичком смислу и страх од руског изласка на топла мора, можда је најбоље објаснио угледни научник Алфред Мехен (1840-1914). Он је ставио посебан значај и акценат на контролу поморских комуникација којима се одвија трговина. Изучавајући историју, Мехен је закључио да је Британија увек имала предност у односу на супарнике због свог географског поло-

33 Ж. Живановић: *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, стр. 354.

34 Исто, стр. 355.

35 А. Раствојић: *Велика Британија и Србија 1903-1914*, стр. 39.

жаја и других карактеристика, чија је контрола над морима и кључним тачкама на поморским комуникацијама обликовала историју и судбину света. Он наглашава да комбинација поморске трговине прекоморских земаља и приступ страним тржиштима, ствара национално богатство и у највећој мери одређује моћ нације у међународним оквирима. С тим у вези, остваривање војнопоморске супериорности у акваторији, представља основни предуслов за остваривање поморске трговинске моћи. Као посебно доминантне и геостратешки важне тачке Мехен је издвојио контролу над босфорским и гибралтарским мореузом.³⁶ Насуопрот томе, Руси су одувек имали другачији поглед на геополитичке односе на Балкану. Можда се најсликовитије изразио Николај Трубјецкој (1890-1938) када је рекао: “Да је по својој правој природи, Евроазији историјски одређено да буде обухваћена једном државном творевином”.³⁷

Практично, руско-турски рат започео је војним операцијама 10. јуна 1877. године. Руска војска и њене савезнице имале су велике војничке победе. Са Балкана и Мале Азије протеране су османске власти па је исход овог рата решен пред Цариградом. Војне операције су званично престале 19. јануара 1878. године, након што су у Једрену потписани услови за склапање прелиминарног мира. Након месец дана, 19. фебруара 1878. године званично је у Сан Стефану потписан мировни Уговор, који је добио име по месту где је и склопљен. Тим уговором Румунија је стекла независност, Србија је добила независност у проширеним границама, Црна Гора је увећана, створена је нова држава Кнежевина Бугарска, Босна и Херцеговина су добиле аутономију а Русија је добила знатне територије у Малој Азији и велику ратну одштету. Поред овога, Русија је узела искључиво право да сама преговара са османским властима, искључујући своје савезнике али и силе потписнице Париског уговора из 1856. године.

36 И. Зарић: “Моћ мора у геополитици и геостратегији САД”, *Национални интерес*, бр. 3, 2009, стр. 135.

37 М. Кнежевић: “Фантазма дерусификоване Евроазије”, *Национални интерес*, бр. 3, 2009, стр. 152.

*Дипломатија као инструмент
геополитичких прекрајања*

Приликом склапања Санстефанског уговора о миру, империјалистички став руских преговарача изазвао је негодовање и отпор свих осталих европских сила према Русији. Изгубивши благонаклоност Немачке, традиционалног пријатеља, ситуација на терену нагло се променила. Притешњена са свих страна, у првом реду од Енглеске, Аустроугарске а посебно Немачке, Русија је била приморана на ревизију Санстефанског уговора о миру. Дипломатским путем и наставком преговора, овог пута свих Великих сила заједно, требало је разрешити питања која су изазвала Источни рат.³⁸

Конгрес Великих сила на коме је вршена ревизија Санстефанског уговора започет је свечано 1. јуна 1878. године у Берлину, граду по коме је Конгрес и добио име. Ревизијом је донет нови међународни акт који је назван Берлински уговор из 1878. године. Он је поништио одредбе Санстефанског уговора о миру и определио нове међународне односе на простору Европе и Азије. Што се тиче Балкана, Србија је просторно увећана, границе санстефанске Бугарске сведене су на етнографски природне линије а Турској су враћене територије новостворене аутономне области Источне Румелије, која је Санстефанским уговором припала Бугарској.³⁹ Руска визија Балкана видно је измењена. Примењено је основно начело енглеског политичара Гледстона, да Балкан треба да припадне народима оних земаља који га вековима насељавају.⁴⁰ Председавајући на Берлинском конгресу принц Отто фон Бизмарк (1815-1898) закључио је да Европа жели да створи трајно стање мира и сигурности свих народа на Истоку. Он је додао да се Конгрес није састао да ограђује целину Османске државе, него да осигура европски мир за сад и од сад. Русија се по овом питању није изјаснила а како Конгрес није гласао, решење је прећутно примљено.

38 Ж. Живановић: *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, стр. 369.

39 Исто: стр. 371.

40 А. Растовић: *Велика Британија и Србија 1878-1889*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000, стр. 124.

Наиме, Берлински конгрес је на Балкану требало да *de jure* установи стање *status quo* на неограничено време али се *de facto* ово стање никада није поштовало. Само годину дана доцније, 1879. године Ото фон Бизмарк је изјавио да су на Балкану само Србија и Црна Гора камен спотицања на путу Аустроугарске монархије.⁴¹ Овакав став утицао је и на политику Немачке према државама Балкана која је у много чему била заједничка са политиком коју је водила Аустроугарска.

Само девет година након Берлинског конгреса, после пада бугарског кнеза Александра Батенберга (1857-1893) и доласком Фердинанда Кобуршког (1861-1948) за новог кнеза 1887. године, Бугарска је изгубила политичку подршку Русије. Са друге стране, Бугарска је добила подршку Енглеске, Аустроугарске и Немачке, које су имале нарочити утицај код Османских власти у Цариграду.⁴² Овом, наизглед обичном политичком сменом, дошло је до нових геополитичких пре-крајања, прерасподеле моћи и политичког утицаја империјалних сила на Балкану. Као потврда свега овога, говори став тадашњег министра иностраних дела Аустроугарске, Грофа Голуховског који је 1903. године изјавио, да без обзира ко у Србији влада, Дунавска монархија неће дозволити стварање једне Велике Србије или Велике Црне Горе, нити да постоји могућност да Цариград припадне Русији. Он је сматрао да ако би Русија освојила Цариград, Аустроугарском се не би могло даље управљати, јер би је у том случају, центрифугални словенски елементи потпуно растргли. Решење балканског питања Голуховски је видео у што дужем одуговлачењу, колико год је то могуће. Он је замишљао да се Османска држава замени, што је могуће спорије, новим аутономним државама. Да се створи, што је могуће већа Грчка, велика Румунија, Велика Бугарска, слаба Србија, мала Црна Гора и на крају слободна Албанија.⁴³

41 В. Ћоровић: *Односи између Србије и Аустроугарске у XX веку*, стр. 29.

42 С. Терзић: *Стара Србија (19-20. век) драма једне цивилизације*, стр. 136.

43 В. Ћоровић: *Односи између Србије и Аустроугарске у XX веку*, стр. 29.

*
* *

Решење балканског питања ни данас није заокружено. Њега можемо препознати у Хераклитовом учењу да је свет пре свега тоталитет свих догађаја, промена и чињеница, вечна борба супротности које изазивају несклад, сукоб и рат. Хераклит у свом 53. фрагменту каже: «Рат је отац свега и краљ свега... а треба знати да је свеопшта појава, да је правда добра и да све настаје кроз борбу и по нужди». Међутим, Хераклит види и одређене границе а прекорачење тих граница назива неправичност. Он додаје да ни Сунце не сме прећи своје границе, јер ће га Еумениде, правдине помоћнице, због тога казнити. Јер све што прелази одређену меру мора бити кажњено. Хераклит закључује: «Закон је краљ света и људи и богова».⁴⁴

Ratko Ljubojevic

ROOTS OF CONTEMPRARY GEOPOLITICAL DIVISIONS IN THE BALKANS

Summary

The author starts with the hypothesis that the roots of contemporary geopolitical divisions in the Balkans, created as a result of power and supremacy of the Great Powers, resulted in violence and divisions. Predisposed with natural and mineral resources, the territory of the Balkans was and is interesting and desirable prey to all invaders. Unbinding Balkan node, the author recognizes in the rule of law and not in the rapid and violent solutions, such as famous philosopher Nikolai Berdyaev sends us the message: "All the best, which is brought by force becomes evil."

Key words: power, force, violence, imperialist power, geopolitical divisions, the Balkans

44 Р. Милашиновић, С. Милашиновић: *Основи теорије конфликта*, Факултет безбедности, Београд, 2007, стр. 35.

Литература

- Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине СХС, Београд, 1919.
- Божић И., Дедијер В., Ђирковић С., Екмечић М.: *Историја Југославије*, Просвета, Београд, 1972.
- Гњатовић Д.: *Стари државни дугови*, Економски институт, Београд, 1991.
- Живановић Ж.: *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, књига прва, Геца Кон, Београд, 1923.
- Зарић И.: “Моћ мора у геополитици и геостратегији САД”, *Национални интерес*, бр. 3, 2009, стр. 131-149.
- Кнежевић М.: *Србија и Русија*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Кнежевић М.: “Фантазма дерусификоване Евроазије”, *Национални интерес*, бр. 3, 2009, стр. 151-170.
- Љубојевић Р.: “О политичком насиљу у Србији у време распада османског царства”, *Политичка ревија*, бр. 4, 2009, стр. 307-330.
- Мантран Р.: „Почеци источног питања 1774-1839”,.: *Историја Османског царства*, Р. Мантран, ур., Београд, 2002.
- Милашиновић Р., Милашиновић С.: *Основи теорије конфликта*, Факултет безбедности, Београд, 2007.
- Минклер Х.: *Империје - логика владавине светом - од старог Рима до Сједињених Држава* Београд, 2009.
- Митровић А.: *Време нетрпељивих*, Српска књижевна задруга, Београд, 1974.
- Петрановић Б.: *Историја Југославије 1918-1988*, Нолит, Београд,
- Петровић Љ.: *Југословенска привреда и друштво у периоду 1918-1991*, Београд, 2000.
- Растовић А.: *Велика Британија и Србија 1878-1889*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000.
- Растовић А.: *Велика Британија и Србија 1903-1914*, Историјски институт, Београд, 2005.

- Симеуновић Д.: *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.
- Степић М.: *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001.
- Taylor A. J. P.: *Habsburška Monarhija 1809-1918*, Znanje, Zagreb, 1990.
- Терзић С.: *Стара Србија (19-20. век) драма једне цивилизације*, Православна реч и Историјски институт, Нови Сад-Београд, 2012.
- Ђоровић В.: *Односи између Србије и Аустроугарске у XX веку*, Штампа државне штампарије Краљевине Југославије, Београд, 1936.
- Fisk E. Harvey: *The Inter - Ally Debts*, Bankers Trust Company, New York, 1924.

Resume

The roots of contemporary geopolitical divisions in the Balkans, created as a result of power and supremacy of the Great Powers, resulted in violence and divisions. Predisposed with natural and mineral resources, the territory of the Balkans was and is interesting and desirable prey to all invaders.

After the First World War and especially after the October Revolution, Europe had witnessed new political arrangements. Consequences of the decisions made during the war were the result of internal social developments in a number of then existing European countries. Developments in Empires whose social processes and class struggle deepened national interests and produced large political changes had been particularly pronounced. Such political developments were the result of dissolution of certain states, creation of new ones, redrawing of boundaries, and in Russia even changes in political system. After the war ended, instead of twenty-eight states, Europe witnessed thirty-three countries on its territory. Those newly created or enlarged Balkan states were of short life. Such developments endure because Great Powers express continuously divergent interests considering the solution of Balkan question. Almost a Century, numerous

violent, diplomatic and international legal attempts have been made to untie Balkan nod but their outcome has always been burdened with uncertainties.

In the first part of the paper, the author describes new geo-political situation in Europe that emerged after the dissolution of three Empires during the First World War. In the second part of the paper he reviews different political ideas on the state unification and detachment of Balkan nations. Attempts to find sustainable solutions through war and diplomacy are discussed in the third and in the fourth part of the paper. Unbinding Balkan node, the author recognizes in the rule of law and not in the rapid and violent solutions, such as famous philosopher Nikolai Berdy-aev sends us the message: "All the best, which is brought by force becomes evil."

Овај рад је примљен 23. новембра 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 14. априла 2013. године.